

Kielitiede olympialajina

Suomessa tunnetaan aika hyvin eri tie-dealojen kilpailut koululaisille: esimerkiksi matematiikka- ja fysiikkaolympialaiset ovat jo vuosia innoittaneet näiden alojen parhaita lukiolaisia (ja nuorempia-kin). Teen tässä katsauksen kielitieteen olympialaisiin, joihin suomalaiset ovat osallistuneet vuosina 2005 ja 2006 mutta eivät valitettavasti sen jälkeen.

Ensimmäiset koululaisten kielitieteen kansainväliset olympialaiset järjestettiin vuonna 2003 Bulgariassa Borovetzissa. Osallistujia oli silloin vain kuu-desta maasta, ja onnellisen sattuman kautta Viro oli mukana jo silloin (muut olivat Bulgaria, Venäjä, Latvia, Hollanti ja Tshekki). Olen ollut paikalla silloin ja kaikissa muissa kilpailuissa sen jälkeen (paitsi vuonna 2007 Pietarissa), aluksi Viron joukkueen johtajana, myöhemmin tuomariston jäsenenä. Vuonna 2006 järjestimme kollegoitteni kanssa kansainväliset kilpailut Tartossa. Uskon siis tuntevani tapahtuman historian ja käytännön melko hyvin.

Kansainväliset lingvistiikkakilpailut

Kilpailun virallinen nimi on *International Olympiad in Linguistics (IOL)*, aikaisemmin on käytetty myös pitempää nimeä: *International Olympiad in Theoretical, Mathematical and Applied Linguistics*. Pidempi nimi ilmentää hyvin kilpailun painopisteitä: kilpaillaan pääasiassa lingvisti-
tissessä analyysissä, ja joskus tehtävät voi-

vat olla aika matemaattis-loogispainotteisia. Kilpailu pidetään vuosittain heinä-tai elokuussa eri paikoissa (vuonna 2011 Yhdysvalloissa). Jokainen kilpailu koostuu kahdesta osasta: henkilökohtaisesta kilpailusta, jossa kuuden tunnin aikana jokainen osallistuja ratkaisee 5–6 tehtävää, ja joukkuekilpailusta, jossa neljän hengen ryhmissä ratkaistaan neljän tunnin aikana yleensä vain yksi, mutta erittäin mutkikas tehtävä. Kaikki kilpailijat saavat tehtävät äidinkielellään ja myös kirjoittavat vastaukset sillä. Tuomaristo käyttää tarvittaessa kääntäjiä. 2010 olympialaisissa oli mukana jo 18 valtiota ympäri maailman (esim. Australia, Etelä-Korea, Intia, Yhdysvallat, Saksa).

Osallistujien pitää olla koululaisia. Alaikärajaa ei ole, mutta osallistujat ovat pääasiassa lukiolaisia; kilpailuun hyväksytään myös samana vuonna ylioppilaaksi kirjoittaneita. Periaatteessa edellytetään, että maata edustaa neljän oppilaan joukkue, joka on valittu tämän maan vastaavassa kilpailussa. Käytännössä kuitenkin hyväksytään myös joukkue, joka on kerätty esimerkiksi yhdestä koulusta, jos ko. maassa ei järjestetä vielä kansallisia kielitieteen kilpailuja. Eri maiden käytännöt vaihtelevat tietysti suuressa määrin. Esimerkiksi Moskovassa samankaltaisia paikallisia kilpailuja on pidetty vuodesta 1965, Bulgariassa vuodesta 1984. Yhdysvalloissa kilpailut alkoivat vuonna 2007 (*North American Computational Linguistics Olympiad*).

Tehtävät eivät vaadi muuta lingvistiä tietoa kuin peruskoulun kielioppi-termistöä, siis edellytetään, että osallistujat tietävät, mikä on subjekti tai substantiivi, mutta edes nämä tiedot eivät ole välttämättömiä. Tehtävät laaditaan yleensä jonkin osallistujille tuntemattoman kielien pohjalta, esimerkiksi 2010 kesällä Tukholmassa pidetyssä kilpailussa oli tehtäviä budukhin, retoromaanin ja drehun kielestä. Tehtävässä annetaan kyseisen kielien pikkuaineisto (esimerkiksi käännettyjä lauseita tai sanamuotoja), jota analysoimalla pystyy vastaamaan esitettyihin kysymyksiin. Tapana (mutta ei absoluuttisena sääntönä) on, että yksi tehtävä koskee lukusanoja ja yksi kirjoitustapaa. Esimerkiksi vuonna 2010 osallistujat pohtivat blisskirjoitusta (universaaliksi tarkoitettua kuvakirjoitusta) ja drehun lukusanasysteemiä. Yleensä pyritään myös laatimaan ainakin yksi kielihistoriaa tai murteita koskeva tehtävä, viime kesänä sellainen oli retoromaanin murteiden äänne-eroista.

Joukkuekilpailun tehtävät ovat viime aikoina olleet monimutkaisia semantiikkaan liittyviä ”projekteja”. Esimerkiksi viime kesänä joukkueet saivat noin parikymmentä sanaa ja niiden selitykset mongolialaisesta yksikielisestä sanakirjasta. Mitään ei ollut käännetty millekään muulle kielelle. Tavoitteena oli kääntää mahdollisimman paljon sanoja esitetyistä sanakirja-artikkeleista. Ainoana apuna olivat eräät kansainvälisesti tunnetut sanat, joita tunnistamalla oli mahdollista edetä ratkaisussa (esimerkiksi *kofe*, *kilogramm*, *čiqer* ’sokeri’). Tämänäköisissä tehtävissä ei edellytetäkään, että mikään joukkue pystyisi kääntämään kaiken, vaan voittaja on se, jolla oikeita käännöksiä on eniten.

Jokaisella kansainvälisellä kilpailulla on oma kotisivu. Helpoiten linkit nii-

hin löytyvät Wikipedian sivulta http://en.wikipedia.org/wiki/International_Linguistics_Olympiad. Netissä ovat sekä osallistujalistat että kilpailutehtävät ratkaisuihin. Teoreettisempi katsaus olympialaisiin löytyy artikkelista Derzhanski ja Payne (2010).

Lingvistiikkakilpailut Virossa

Äidinkielen olympialaisia on Virossa järjestetty vuodesta 1964 (ks. esim. Teras 2004), mutta ne ovat painottuneet äidinkielen tuntemiseen (vaikka joskus niissä onkin käytetty myös muita kieliä koskevia analyttisiä tehtäviä). Varsinaiset kielitieteen olympialaiset syntyivät kansainvälistä kilpailua varten vuonna 2003, kun Tarton yliopistossa pidettiin pieni kilpailu, jonka voittajat muodostivat ensimmäisen Viron joukkueen. Ensimmäinen valtakunnallinen kilpailu pidettiin vuonna 2004, ja siitä lähtien niitä on järjestetty säännöllisesti. Vuosittain järjestetään kaksi kierrosta: ensimmäinen viidessä eri kaupungissa (Kuressaare, Narva, Pärnu, Tallinna ja Tartto) samanaikaisesti (osallistujia on ollut noin 200–300 joka vuosi), toinen Tartossa. Toiseen kilpailukierrokseen kutsutaan 40 parasta ensimmäiseltä kierrokselta. Neljä parasta pääsee kansainväliseen kilpailuun.

Ennen kansainvälistä kilpailua joukkue käy ”valmennuksessa” kesäleirillä, johon kutsutaan myös muita kilpailussa menestyneitä oppilaita. Leirillä sekä opetellaan ratkaisemaan tehtäviä että kuunnellaan luentoja niiltäkin kielitieteen alueilta, joita ei todennäköisesti käytetä tehtävien laatimisessa. Sekä kilpailuja että kesäleirejä tukee taloudellisesti opetus- ja tiedeministeriö, ja niitä järjestävät Tarton yliopiston viron, yleisen kielitieteen ja indogermaanisten kielten asiantuntijat.

Vuosien mittaan on muodostunut ryhmä jatko-opiskelijoita ja opettajia, jotka ve-tävät tätä aika työlästä tapahtumasarjaa. Apua saadaan myös opiskeluvaiheeseen siirtyneiltä entisiltä osallistujilta.

Mitä varten kilpailut?

Lingvistiikkakilpailun keskeinen tarkoitus on tietysti tehdä kielitiedettä tunnetuksi koulussa (ja sitä kautta ehkä muuallakin). Nykylukiassa äidinkielen tunneilla ei ehditä kovin syvällisesti tutustuttaa oppilaita kielitieteen olemukseen. Usein kuulee esimerkiksi mielipiteitä, että kielitiede on pilkkuja ja muuta oikeinkirjoitusta. Tietysti myös kilpailulla on rajalliset mahdollisuudet tuoda esiin kielitieteen koko kirjoa: esimerkiksi pragmatiikasta tai keskusteluanalyysistä on aika vaikea laatia tehtäviä. Mutta vaikka tehtävät rajoittuvatkin pääasiassa kielen rakenteeseen ja historialliseen kehitykseen, kielitiedettä on kuitenkin esillä huomattavasti enemmän kuin koulun opetusohjelmassa. Osallistujat tutustuvat maailman kielelliseen moninaisuuteen ja useisiin typologisiin piirteisiin tavalla, joka sopii erityisesti matemaattisesti lahjakkaille oppilaille, joita (myös) tarvitaan nykykielitieteessä. Kielistä tuleekin kilpailussa kiehtova ja monipuolinen tutkimuskohde, joka toivottavasti edistää myös mielenkiintoa äidinkieltä kohtaan. Vuosien varrella olen nähnyt, miten kilpailuun ja leireille osallistuneet ovat myöhemminkin olleet kiinnostuneita kielitieteestä, vaikka eivät tietenkään kaikki ole ryhtyneet sitä opiskelemaan.

Tehtäviä harjoittamiseen löytyy nykyisin netistä kilpailujen kotisivuilta, ja julkaistu on myös muutamia kirjoja. Esi-

merkiksi yksi kansainvälisen kilpailun johtohahmoja, bulgarialainen Ivan Derzhanski on julkaissut mielenkiintoisen kirjan, jossa on sekä tehtäviä että kommentteja tehtävien lähialueilta (Derzhanski 2009). Myös Tarton yliopiston opettajat ja opiskelijat ovat julkaisseet koelman tehtäviä (Pajusalu ym. 2008). Kielitieteen yliopisto-opiskelijoille on kansanvälisesti julkaistu paljon tehtäviä (Suomessa esim. Karlsson, Koskenniemi & Kukkonen 2008), joita voi myös käyttää harjoitteluun, vaikka niiden tarkoitus ei ole täsmälleen sama kuin kilpailutehtävissä.

RENATE PAJUSALU
etunimi.sukunimi@ut.ee

Lähteet

- DERZHANSKI, IVAN – PAYNE, THOMAS 2010: The Linguistics Olympiads: Academic competitions in linguistics for secondary school students. – Kristin Denham & Anne Lobeck (toim.), *Linguistics at school: Language awareness in primary and secondary education* s. 213–226. Cambridge: Cambridge University Press.
- DERZHANSKI, IVAN 2009: *Linguistic magic and mystery*. Sofia: Union of Bulgarian Mathematicians.
- KARLSSON, FRED – KOSKENNIEMI, KIMMO – KUKKONEN, PIRKKO 2008: *Kielitieteellisen analyysin harjoituksia*. Helsinki: Gaudeamus.
- PAJUSALU, RENATE – JAGAU, AXEL – LINDSTRÖM, LIINA – TAREMAA, PIIA – TERAS, PIRE – TORN-LEESIK, REELI – GERASSIMENKO, OLGA – SILK, ANNI (toim.) 2008: *Lingvistiikaulesandeid*. Tartu: Atlex.
- TERAS, PIRE 2004: 21. emakeeleolümpiaad. – *Oma Keel* 1 s. 5–18.